

NOTITIE

RAAP-NOTITIE 5468

Plangebied Schapestraatje te Harlingen

Gemeente Harlingen
Archeologisch vooronderzoek: een bureau-
en inventariserend veldonderzoek

RAAP

Archeologisch Adviesbureau

4500 voor Chr.

3750 voor Chr.

2200 voor Chr.

700 voor Chr.

150 na Chr.

320 na Chr.

250 na Chr.

1650 na Chr.

CULTUURPHISTORIE

Colofon

Opdrachtgever: LievenseCSO

Titel: Plangebied Schapestraatje te Harlingen, gemeente Harlingen; archeologisch
vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek

Status: eindversie

Datum: 21 maart 2016

Auteurs: *drs. T.A. van den Bergh & drs. H.W. Veenstra*

Projectcode: HASCH

Bestandsnaam: NO5468_HASCH

Projectleider: drs. H.W. Veenstra

Projectmedewerkers: E.J.M. van der Zwet & T.M. Perger

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 3990793100

Autorisatie: drs. J.Y. Huis in 't Veld

Bevoegde overheid: gemeente Harlingen

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2016

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

1 Inleiding

1.1 Administratieve gegevens

- *type onderzoek*: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek
- *bevoegde overheid*: gemeente Harlingen
- *onderzoekskader*: omgevingsvergunningsaanvraag
- *datum veldonderzoek*: 7 maart 2016
- *locatie*:
  - *naam*: plangebied Schapestraatje
  - *plaats*: Harlingen
  - *gemeente*: Harlingen
  - *provincie*: Fryslân
  - *oppervlakte plangebied*: circa 0,25 ha
  - *kaartblad topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000*: 5G
  - *centrumcoördinaten (X/Y)*: 156680/576260
- *afbakening onderzoekszone*: straal van 300 m rondom het plangebied
- *ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer*: 3990793100
- *documentatie*: de documentatie van het project wordt bij RAAP bewaard onder de projectcode HASCH en wordt met de vondsten binnen een termijn van twee jaar overgedragen aan het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis.

1.2 Aanleiding en doelstelling

In het plangebied zijn bodemingrepen gepland (zie § 2.5 voor een verdere beschrijving) die mogelijk bedreigend zijn voor eventuele archeologische waarden. Ten behoeve van de omgevingsvergunning is daarom op basis van de richtlijnen van de FAMKE een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. Doel van het onderzoek is het vaststellen van de archeologische waarde van het terrein en/of de vindplaats. Hiertoe is inzicht in de bodemopbouw en de gaafheid ervan van belang en dient te worden onderzocht of in het plangebied archeologische resten aanwezig zijn.

1.3 Onderzoeksvragen

1. Zijn de archeologisch relevante niveaus intact?
2. Heeft dat gevolgen voor de archeologische verwachting?
3. Zijn er aanwijzingen voor (grotere) archeologische nederzettingen?
4. Is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk?

1.4 Randvoorwaarden

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>), geldt in de praktijk als richtlijn. RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden.

Archeologische perioden			
Tijdperk		Datering	
Recente tijd			
Nieuwe tijd	C	1945	
	B	1850	
	A	1650	
Middeleeuwen	Laat B	1500	
	Laat A	1250	
		1050	
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	900
		C: Karolingische tijd	725
		B: Merovingische tijd	525
A: Volksverhuizingstijd		450	
Romeinse tijd	Laat	270	
	Midden	70 na Chr.	
	Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250
		Midden	500
		Vroeg	800
	Bronstijd	Laat	1100
		Midden	1800
		Vroeg	2000
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2850
		Midden	4200
		Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	6450
		Midden	8640
		Vroeg	9700
	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	12.500
		Jong B	16.000
		Jong A	35.000
Midden		250.000	
Oud			

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode

Het bureauonderzoek dient om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Hiervoor worden verschillende bronnen gebruikt.

2.2 Geomorfologie en bodem

- *geomorfologie ontleend aan het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS3):* het plangebied ligt in een bebouwde zone.
- *bodem ontleend aan ARCHIS3:* het plangebied bevindt zich binnen de bebouwde kom van Harlingen.

2.3 Archeologische gegevens

- *bekende archeologische vindplaatsen in het plangebied volgens ARCHIS3:* het plangebied ligt binnen de grens van AMK-terrein 9095 (hoge archeologische waarde). Het terrein betreft het historische centrum van Harlingen met een datering in de periode Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd. In het noordelijke deel van het plangebied en een gebied ten oosten ervan is in 2011 een archeologische begeleiding uitgevoerd door de Steekproef (omgevingsnummer 47572). Waarnemingen zijn echter enkel ten oosten van het onderhavige plangebied gedaan (Schrijer, 2011). Tijdens dit onderzoek is naast aardewerk uit Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd ook een grondspoor aangetroffen (vondstmeldingsnr. 429297). Het betreft een gracht die mogelijk behoort tot het Blokhuis van Harlingen dat zich ten noorden van het onderhavige plangebied bevond.
- *bekende archeologische vindplaatsen volgens ARCHIS3 in een straal van 300 m rond het plangebied:* zie tabel 2.

vondstmel- dings- of waarnemingsnr.	complextypen/vondst	datering	opmerking
48953	scheepshelling, metaal, aardewerk, steen	Nieuwe tijd	-
421185	o.a. aardewerk, metaal, bot, glas	Romeinse tijd - Nieuwe tijd	-
420988	o.a. aardewerk, bot	Romeinse tijd - Nieuwe tijd	-
427537	muur	Late Middeleeuwen	behoort eventueel tot Blokhuis
427569	o.a. fundering/muur, aardewerk	Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd	behoort eventueel tot Blokhuis
430031	o.a. munt uit 1682, aardewerk, gracht	Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd	-

Tabel 2. Overzicht van bekende archeologische vindplaatsen rond het plangebied.

- eerder uitgevoerd onderzoek volgens ARCHIS3 in een straal van 300 m rond het plangebied: zie tabel 3.

omgevingsnr.	onderzoek	ligging t.o.v. plangebied	vondstmeldings- of waarnemingsnr.
6637	booronderzoek Synthegra, 2003	direct ten zuidoosten	-
4837	begeleiding Synthegra, 2003	ca. 50 m ten noordwesten	48953
5078	booronderzoek RAAP, 2001	ca. 50 m ten noordwesten	-
14335	booronderzoek Steekproef, 2013	ca. 55 m ten noorden	-
18840	opgraving Synthegra, 2006	ca. 55 m ten noorden	421185
18936	begeleiding Synthegra, 2006	ca. 100 m ten zuidoosten	420988
34469	begeleiding RAAP, 2009	ca. 100 m ten noordwesten	427537
2958	booronderzoek RAAP, 2000	ca.120 m ten noorden	-
36799	begeleiding RAAP, 2009	ca.120 m ten noorden	427569
23207	booronderzoek Steekproef, 2007	ca.170 m ten noordoosten	-
57976	booronderzoek Steekproef, 2013	ca. 250 m ten zuidoosten	-
45749	begeleiding RAAP, 2011	ca.275 m ten noordoosten	430031

Tabel 3. Overzicht van eerder archeologisch onderzoek rond het plangebied.

2.4 Historische situatie

Voor het onderzoek naar de historische situatie is gebruik gemaakt van diverse historische en topografische kaarten en de Kadastrale Minuut uit 1812 (zie <http://www.frieslandopdekaart.nl>, <http://www.topotijdreis.nl> en de literatuurlijst).

- *historisch gebruik*: op de kaart van Jacob van Deventer uit 1569 (Van der Vaart & De Vries, 2006) en op kaart 48 van De Robles atlanten uit 1572 (Groenveld, 1999) is het plangebied buitendijks gebied, net ten zuiden van het Blokhuis. Op de kaart van Blaeu uit 1649 en Schotanus uit 1664 valt het plangebied gedeeltelijk samen met de stadsgracht en gedeeltelijk met laaggelegen gebied ten westen van de gracht. Ter plaatse van dit gebied staat op Schotanus de vermelding 'Het Gerecht'. Op de kadastrale minuut uit 1827 is te zien dat het plangebied vrijwel in zijn geheel in deze stadsgracht ligt (zie figuur 2). De gracht is noordwest-zuidoost georiënteerd. Direct ten noordwesten bevindt zich een Joodse begraafplaats, gelegen op een van de dingers van de vesting rond Harlingen. Op kaarten uit de tweede helft van de 19e eeuw is te zien dat deze gracht is gedempt en kan worden herleid dat het plangebied tot en met 1907 deel uitmaakt van een open, onbebouwd gebied. Vanaf 1908 begint het gebied bebouwd te raken.
- *consequentie voor de archeologie (verwachting, verstoringen, resten van historische bebouwing)*: op basis van de bovenstaande gegevens kunnen in het plangebied resten van de gedempte stadsgracht, eventueel met beschoeiing (hout of baksteen) en mogelijk graven van een Joodse begraafplaats voorkomen.

2.5 Huidige en toekomstige situatie

- *huidig gebruik*: braakliggend terrein met een grondopslag in het zuidoostelijke deel, grotendeels verhard met betonnen vloeren.
- *toekomstig gebruik*: in het plangebied zijn nieuwe woningen en parkeerplaatsen gepland. De nieuwe bebouwing heeft een omvang van circa 900 m². Naar verwachting reikt de fundering tot 0,6 m -Mv en er zullen eveneens heipalen worden toegepast.
- *consequentie voor de archeologie (verstoring, methodiek veldonderzoek)*: het huidige gebruik heeft vermoedelijk geen invloed op de in het gebied verwachte archeologische resten, maar het toekomstige gebruik daarentegen mogelijk wel.

2.6 Gespecificeerde archeologische verwachting/advies

- *archeologische verwachting/advies*: volgens de FAMKE (Friese Archeologische Monumentenkaart Extra; <http://www.fryslan.nl/famke>) is voor het plangebied voor de periode Steentijd-Bronstijd geen onderzoek noodzakelijk. Voor de periode IJzertijd-Middeleeuwen geldt 'streven naar behoud'. Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden moeten in het plangebied 6 boringen worden uitgevoerd.
- *gespecificeerde archeologische verwachting*: op basis van de resultaten van het bureauonderzoek wordt aan het plangebied een hoge verwachting toegekend voor resten van vestingwerken uit de Nieuwe tijd. Hierbij is te denken aan een grachtvulling met archeologische resten (mogelijk met beschoeiing van hout en/of steen). Er geldt een middelhoge verwachting voor zowel de aanwezigheid van de gedempte gracht van het Blokhuis van Harlingen als voor graven behorende bij de Joodse begraafplaats. Eventueel aanwezige archeologische resten kunnen niet alleen direct onder een (verstoorde) toplaag worden verwacht, maar ook op enige diepte (zoals een grachtvulling). De mate van gaafheid en conservering is, zeker in de wat diepere delen, naar verwachting hoog.

3 Veldonderzoek

3.1 Methode

- *positie boringen*: min of meer gelijkmatig verdeeld over het plangebied (zie figuur 2)
- *gebruikt boormateriaal*: diamantboor met een diameter van 8 cm en gutsboor met een diameter van 3 cm.
- *totaal aantal boringen*: 6
- *minimaal geboorde diepte*: 3,5 m -Mv
- *maximaal geboorde diepte*: 4 m -Mv
- *boorbeschrijvingen*: lithologisch conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989). De uitgebreide boorbeschrijvingen (inclusief lithologisch profiel) zijn opgenomen in bijlage 1.
- *X-/Y-/Z-coördinaten boringen gemeten met*: RTK-GPS

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

De laagopeenvolging (lithologie) en interpretatie (lithogenese) in het plangebied wordt van boven naar beneden beschreven. De toplaag bestaat uit een 0,13 tot 0,25 m dikke betonplaat. Daaronder bevindt zich in de boringen 1, 2 en 3 een 0,05 tot 0,45 m dikke verstoorde laag (grijsbruine, sterk siltige, zwak humeuze en matig stevige klei).

Onder de verstoorde laag en in de overige boringen direct onder de betonplaat bevindt zich een 0,62 tot 1,3 m dikke kleilaag (blauwgrijze, sterk siltige, matig slappe tot matig stevige klei met schelpengruis en soms met klei- of zandbrokken). In deze laag zitten fragmenten baksteenpuin (niet verzameld). Deze kleilaag is waarschijnlijk in het verleden opgebracht.

Hieronder bevindt zich donker- tot lichtbruingrijze, matig siltige, matig slappe tot slappe klei met fragmenten baksteenpuin in (niet verzameld), schelpengruis en plantenresten en soms met humusvlekken. De top van deze laag bevindt zich op 2,63 tot 1,99 m +NAP (1 tot 1,6 m -Mv). Deze kleilaag is geïnterpreteerd als grachtvulling. De bodem van de gracht is niet aangetroffen (dieper dan 3,5 tot 4 m -Mv).

Archeologie

In alle boringen is een opgebrachte kleilaag met archeologische indicatoren (met name baksteenpuin) herkend. Hoewel de datering van deze kleilaag niet geheel duidelijk is, wordt aangenomen dat hierin archeologische resten uit de Nieuwe tijd kunnen voorkomen. Daaronder bevindt zich een grachtvulling, waarin ook een enkel fragment baksteenpuin is herkend. In boring 2 bevindt zich hierin een fragment witbakkend aardewerk met groen glazuur uit de Nieuwe tijd en in boring 4 een fragment leer en een stukje bot (vis; beide niet verzameld). Ook in boring 6 is een fragment leer aangetroffen (niet verzameld). Waarschijnlijk zijn deze vondsten als afval in deze kleiige vulling terechtgekomen. De vulling dateert op basis van de aardewerkscherf uit de

Nieuwe tijd. De aanwijzingen in de boringen voor een grachtvulling komen overeen met de op oude kaarten aangegeven gracht (zie figuur 2 en § 2.4). Op basis van de boringen lijkt de grachtvulling in vrijwel het gehele plangebied voor te komen.

4 Samenvatting

4.1 Conclusies

In deze paragraaf worden de conclusies gepresenteerd in de vorm van de antwoorden op de onderzoeksvragen (zie § 1.3).

1. *Zijn de archeologisch relevante niveaus intact?*

De bodemopbouw in het plangebied bestaat uit een betonplaat/verstoorde kleilaag op opgebrachte klei op grachtvulling. Het bovenste archeologische niveau is mogelijk grotendeels intact. Het onderste archeologische niveau (grachtvulling) is waarschijnlijk ook intact.

2. *Heeft dat gevolgen voor de archeologische verwachting?*

Nee: de archeologische verwachting voor resten van vestingwerken uit de Nieuwe tijd blijft ongewijzigd (hoog). Ook de middelhoge verwachting voor de gedempte gracht van het Blokhuis en graven behorend bij de Joodse begraafplaats blijft gehandhaafd.

3. *Zijn er aanwijzingen voor (grotere) archeologische nederzettingen?*

Ja: de aangetroffen opgebrachte kleilaag met baksteenfragmenten duidt op de aanwezigheid van een gedempte gracht.

4. *Is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk?*

Ja: archeologisch vervolgonderzoek wordt noodzakelijk geacht (zie § 4.2).

4.2 Aanbevelingen

Aangezien aanwijzingen voor een archeologische vindplaats direct onder de betonplaat zijn aangetroffen, zullen deze waarschijnlijk verstoord raken tijdens de geplande bodemingrepen. Daarom wordt aanbevolen een gravend archeologisch vervolgonderzoek te laten uitvoeren om vast te kunnen stellen of daadwerkelijk behoudenswaardige archeologische resten in het plangebied voorkomen en, zo ja, om deze te kunnen documenteren.

Geadviseerd wordt dit te doen door middel van een archeologisch proefsleuvenonderzoek voorafgaand aan de geplande bodemingrepen. Dit onderzoek dient zich met name te richten op een eventuele beschoeiing van de stadsgracht, mogelijke relevante dempingslagen van deze stadsgracht en/of gracht van het Blokhuis, en mogelijke begravingen behorend bij de Joodse begraafplaats. Dit onderzoek moet op basis van een door de gemeente goedgekeurd PvE worden uitgevoerd.

Contactpersoon RAAP: drs. H.W. Veenstra (0512-589140).

Literatuur

Groenveld, S. (e.a.), 1999. *Studiedag de Robles atlassen: vestingbouwkundige plattegronden uit de Nederlanden en het verslag van een veldtocht in Friesland in 1972: 27 oktober 1998*. Leeuwarden.

Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.

Vaart, J.H.P. van der & D. de Vries (red.), 2006. *Historische plattegronden van Nederlandse steden, deel 11.1: de elf steden van Friesland*. Lisse.

Schrijer, E., 2011. Harlingen, Westerstraat – Havenweg. Gemeente Harlingen (Fr.). Een archeologische begeleiding (AB). *Steekproefrapport 2011-07/09*. Zuidhorn.

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

Figuur 1. Ligging van het plangebied (rood); inzet: ligging in Nederland (ster).

Figuur 2. Gracht en Joodse begraafplaats (situatie 1827) en de boorpunten geprojecteerd op de huidige topografie.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

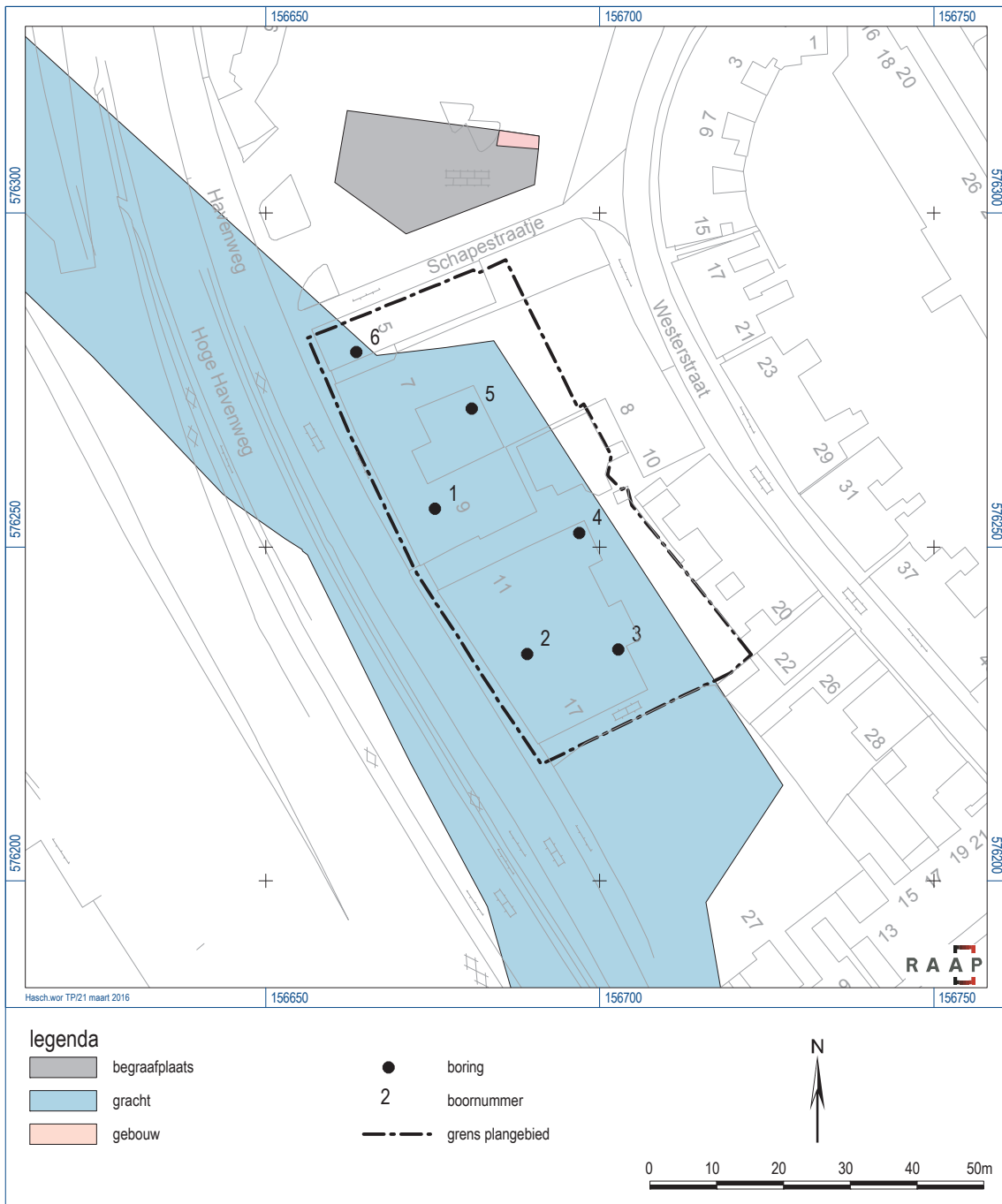
Tabel 2. Overzicht van bekende archeologische vindplaatsen rond het plangebied.

Tabel 3. Overzicht van eerder archeologisch onderzoek rond het plangebied.

Bijlage 1. Boorbeschrijvingen (inclusief lithologisch profiel).

Figuur 1. Ligging van het plangebied (rood); inzet: ligging in Nederland (ster).

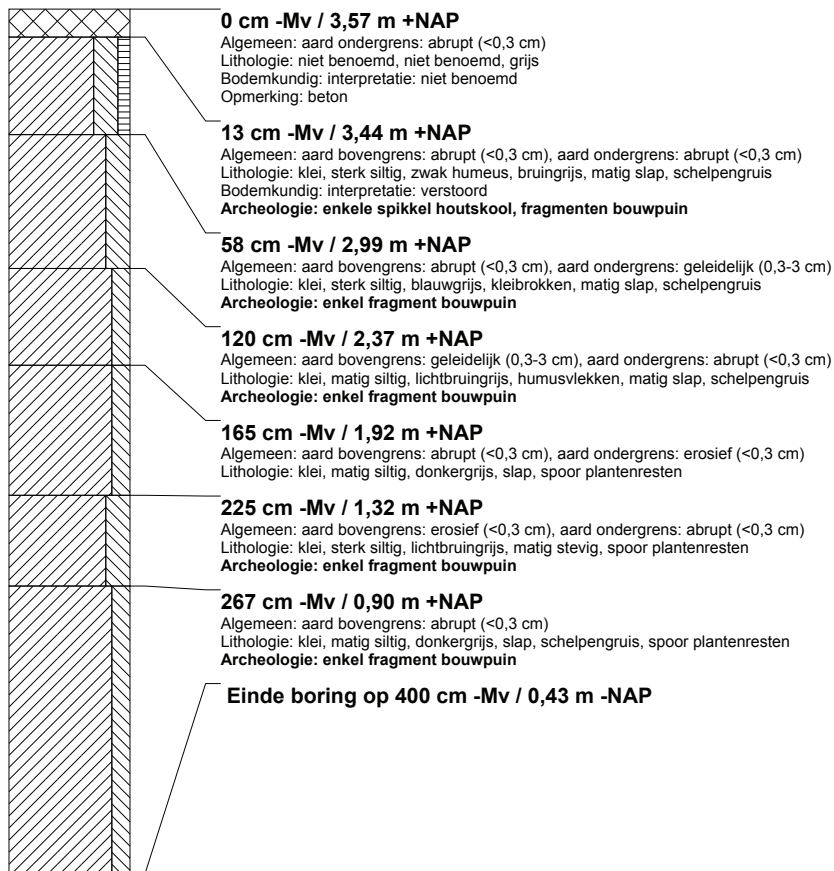

Figuur 2. Gracht en Joodse begraafplaats (situatie 1827) en de boorpunten geprojecteerd op de huidige topografie.

Bijlage 1: Boorbeschrijvingen (inclusief litho- logisch profiel)

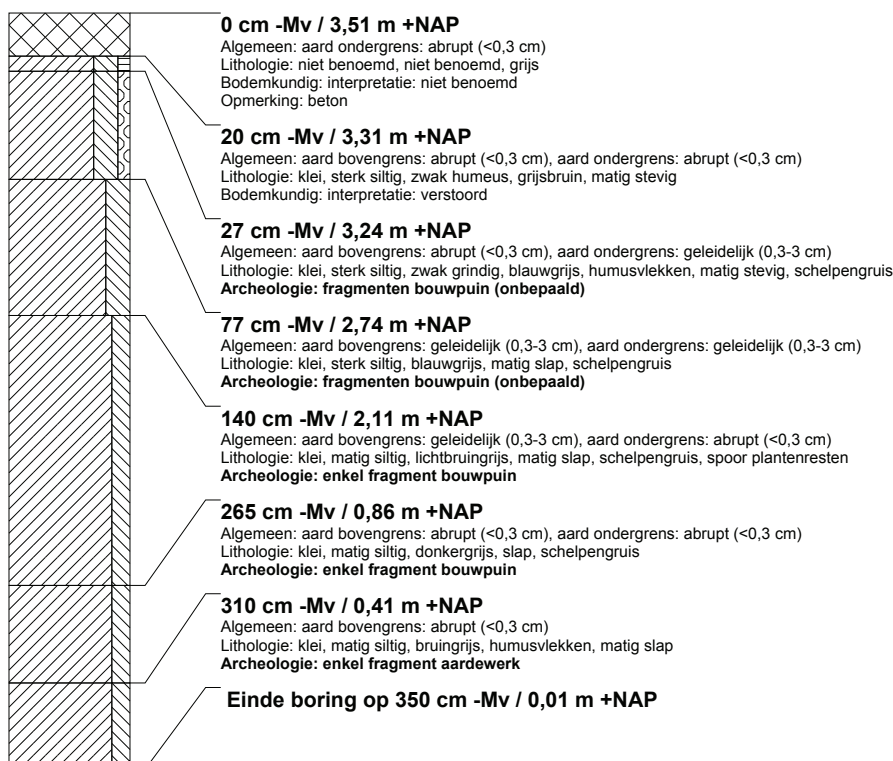
boring: HASCH-1

beschrijver: HV/EZ, datum: 7-3-2016, X: 156.675,31, Y: 576.255,76, precisie locatie: 1 dm, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 5D, hoogte: 3,57, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: braak, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Fryslân, gemeente: Harlingen, plaatsnaam: Harlingen, opdrachtgever: LIEVENSECSO, uitvoerder: RAAP Noord

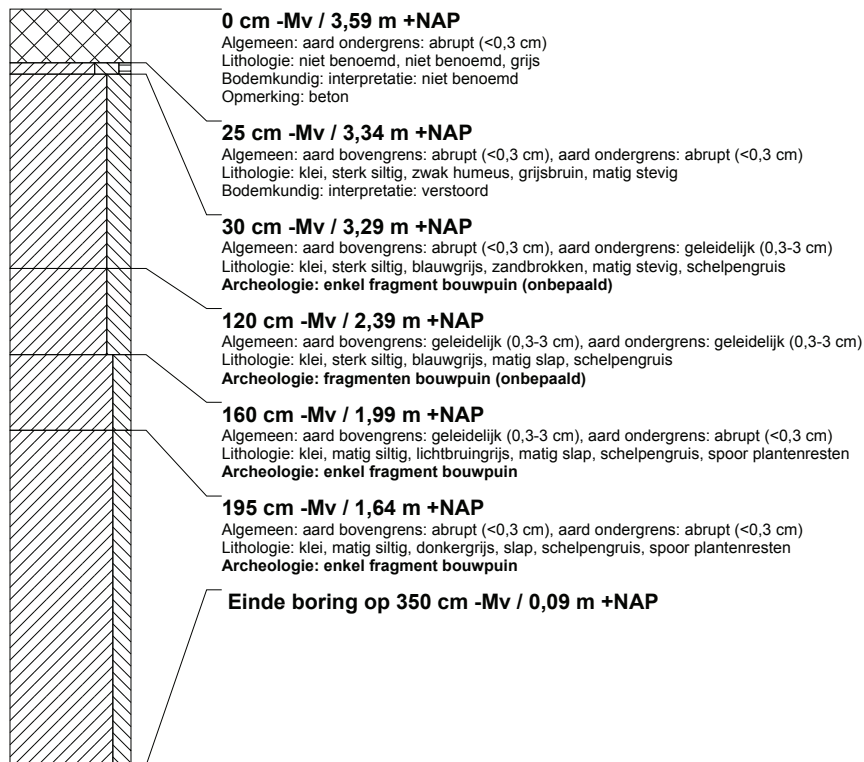
boring: HASCH-2

beschrijver: HV/EZ, datum: 7-3-2016, X: 156.689,12, Y: 576.233,99, precisie locatie: 1 dm, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 5D, hoogte: 3,51, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: braak, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Fryslân, gemeente: Harlingen, plaatsnaam: Harlingen, opdrachtgever: LIEVENSECSO, uitvoerder: RAAP Noord

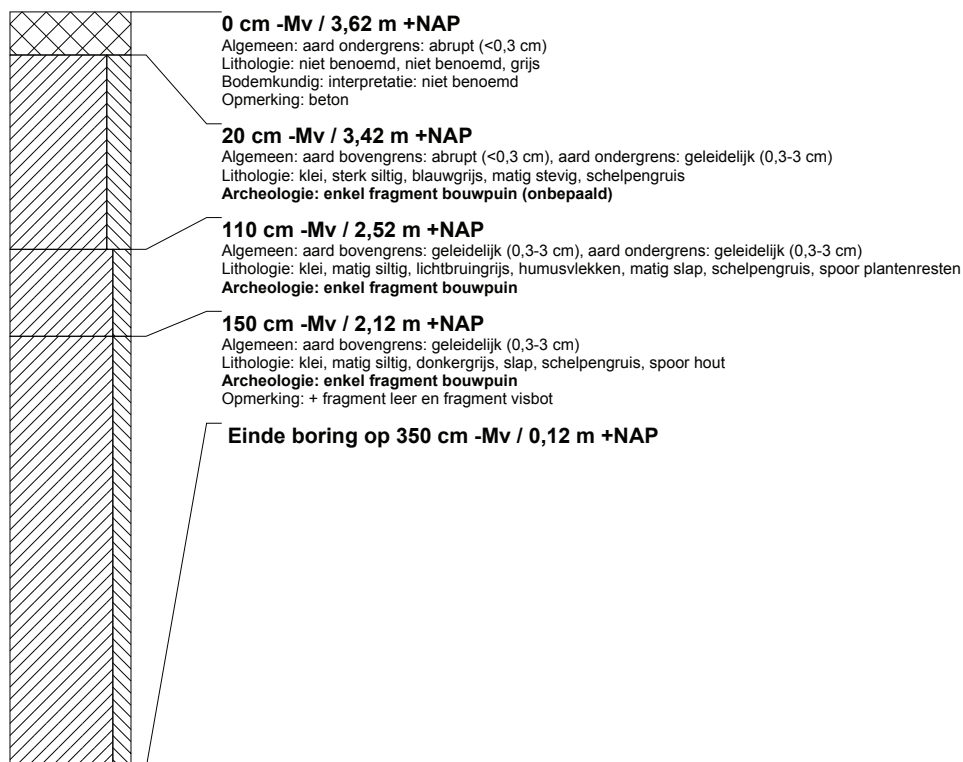
boring: HASCH-3

beschrijver: HV/EZ, datum: 7-3-2016, X: 156.702,73, Y: 576.234,62, precisie locatie: 1 dm, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 5D, hoogte: 3,59, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: braak, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Fryslân, gemeente: Harlingen, plaatsnaam: Harlingen, opdrachtgever: LIEVENSECSO, uitvoerder: RAAP Noord

boring: HASCH-4

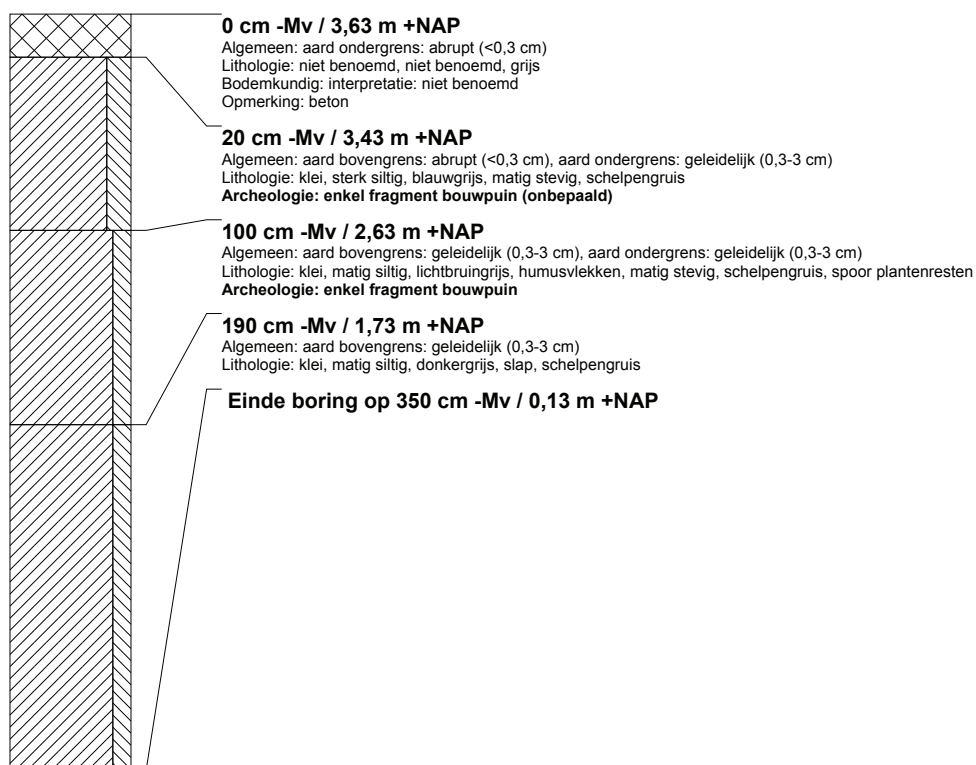
beschrijver: HV/EZ, datum: 7-3-2016, X: 156.696,89, Y: 576.252,10, precisie locatie: 1 dm, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 5D, hoogte: 3,62, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: braak, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Fryslân, gemeente: Harlingen, plaatsnaam: Harlingen, opdrachtgever: LIEVENSECSO, uitvoerder: RAAP Noord

boring: HASCH-5

beschrijver: HV/EZ, datum: 7-3-2016, X: 156.680,81, Y: 576.270,71, precisie locatie: 1 dm, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 5D, hoogte: 3,63, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: braak, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Fryslân, gemeente: Harlingen, plaatsnaam: Harlingen, opdrachtgever: LIEVENSECSO, uitvoerder: RAAP Noord

boring: HASCH-6

beschrijver: HV/EZ, datum: 7-3-2016, X: 156.663,56, Y: 576.279,20, precisie locatie: 1 dm, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 5D, hoogte: 3,63, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: braak, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Fryslân, gemeente: Harlingen, plaatsnaam: Harlingen, opdrachtgever: LIEVENSECSO, uitvoerder: RAAP Noord

